

Віталій Грибан

*доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри фізичного виховання
та тактико-спеціальної підготовки,*

*Заслужений працівник народної освіти України,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)*

Володимир Мельников

*кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри природно-наукових дисциплін,*

*Західно-Казахстанський інноваційно-технологічний університет
(Уральск, Казахстан)*

ГЕНДЕРНА ТЕОРІЯ ТА БОРОТЬБА ЖІНОК ЗА СВОЇ ПРАВА В СУСПІЛЬСТВІ

*Hryban V.G. Melnikov V.L. Gender Theory and Women's Struggle for Their Rights in Society.
Key words: Equal Rights, Gender Specificity, Society.*

Гендерна теорія передбачає зміну соціальної реальності, мета якої – забезпечення гендерної рівності. Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» (вступив у дію з 1 січня 2006 р.) (Розділ 1, ст. 1) гендерна рівність трактується як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Трактування гендерного підходу як такого, який ототожнюється із статево-рольовим одна з найбільших методологічних помилок борців за права жінок: кожній статі відповідає «своя» роль, яку повинні виконувати чоловік або жінка. Наприклад, дівчата мусять бути вправними господинями і люблячими матусями, а хлопці – захисниками країни і матеріальними «годувальниками» родини.

Доцільно наголосити, що гендерна теорія чи гендерні студії – це критичний підхід, який заперечує подібні думки про «винятковість» біологічного (або біологічний детермінізм). Біологічні відмінності між чоловіками і жінками гендерна теорія не заперечує.

Відомим словам Зігмунда Фрейда «Анатомія – це доля» пропонується альтернативний вислів французької філософині Сімони де Бовуар «Жінкою не народжуються – жінкою стають». Подібне можна сказати і про чоловіків.

Адже ми приходимо у світ, де вже існують певні очікування до наших ролей та сценаріїв поведінки; у процесі виховання або соціалізації ми навчаємося «правильним» ролям, які відповідають традиційним уявленням про маскуліність і фемініність, які прививає сім'я, школа, гендерні студії

тощо.

Гендерні студії базовані на соціально-конструктивніських методологічних засадах, які передбачають такі основні ідеї:

1. Гендерні відносини – це відносини влади, які містять нерівності, що «вбудовані» у соціальні інститути. Тобто, гендер – це не просто роль, яку ми граємо залежно від нашого бажання чи небажання. Гендер – це базова ідентичність, за якою люди визначають та позиціонують одні одних, відповідно до якої очікується наша діяльність у суспільстві. Гендеру «навчаються» шляхом соціалізації і гендер конструюють протягом усього життя.

2. Гендерна нерівність у суспільстві передбачає нерівномірний розподіл основних ресурсів – влади, грошей тощ.

3. Жінки і чоловіки – різні. Вони відрізняються за віком, економічним становищем (класом), національною приналежністю, сексуальністю, станом здоров'я, регіоном проживання тощо. Тому не слід ототожнювати усіх чоловіків і жінок, наприклад, як це зроблено у бестселлері Джона Грея (John Gray) «Чоловіки – з Марсу, жінки – з Венери» (1992). Низка досліджень засвідчили, що внутрішньогрупових відмінностей значно більше, ніж міжгрупових.

4. Гендерні відносини змінюються із часом, ситуацією, залежно від обставин.

5. Гендерну нерівність, яку вважають несправедливістю, можливо подолати шляхом боротьби за рівні права і можливості.

Міжнародна спільнота постійно здійснює моніторинг стану справ із забезпеченням рівних прав і можливостей. Питання гендерної рівності включено до низки провідних міжнародних звітів, що свідчить про важливість цінності гендерної рівності. Зокрема, Індекс із гендерної рівності (Gender Equality Index) – один із важливих компонентів щорічного міжнародного Звіту із людського розвитку Програми розвитку ООН. Станом на 2014 р. Україна посідала 83 місце за Рівнем розвитку людського потенціалу.

У міжнародному звіті Рівня свободи у світі також є розділ про «особисту автономію та індивідуальні права».

Будучи в 2014 р. «частково вільною» країною із значенням 3,5 (із максимальних 7), Україна стикалася із такими проблемами стосовно забезпечення гендерної рівності: «Гендерна дискримінація забороняється відповідно до конституції, але урядовці демонструють мало інтересу чи розуміння проблеми. Правозахисні організації скаржились, що роботодавці відкрито дискримінують за ознаками статі, зовнішності та віку. Однак, окремі щорічні міжнародні звіти присвячено лише тематиці забезпечення гендерної рівності. У Звіті із глобального гендерного розриву 2014 р., що готується Світовим економічним форумом, вимірюється величина

гендерного розриву (gender gap) у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками та жінками:

- економічна участь;
- рівень освіти;
- політичне представництво;
- сфера здоров'я.

За сферами нерівності між чоловіками і жінками у 2014 році Україна посідала 56 місце із 142 досліджуваних країн (чим вища позиція в списку, тим більше країна наближена до гендерної рівності. станом на 1 серпня 2014 р. компонентою (участю жінок у процесі прийняття рішень) – 105 місце із значенням, яке майже наближається до нуля, тобто, до суцільної гендерної нерівності. Загалом міжнародні звіти можуть слугувати фаховим джерелом інформації у міжнародній порівняльній перспективі (аби порівняти Україну із іншими країнами світу, зокрема, пострадянськими) та в динаміці змін за останні роки.

Поняття Гендер на макро та мікрорівнях аналізу – доволі нещодавнє. У активний вжиток воно прийшло лише в 1960-х роках. Зокрема, виділяють дві найбільш поширені версії походження терміну гендер:

- дослідник Джон Мані (John Money) у 1955 році вжив у Британському журналі із медичної сексології (British Journal of Medical Sexology)
- психоаналітик Роберт Столлер (Robert Stoller) у 1968 році опублікував статтю, у назві якої вжив слово «гендер»: «Sex and Gender: on the Development of Masculinity and Femininity».

Дослідникам виявилось неможливо оперувати лише біологічним поняттям статі, і вони почали вживати ще й слово гендер, яке наразі має досить критичний потенціал – тобто, зазначає, що у сучасному суспільстві мало говорити лише про біологічні відмінності, а слід зазначати про відповідні гендерні ролі.

Витоками гендерної теорії є так звані теорії відносин мікро рівня (тобто, ті, які розглядають індивідуальні, міжособистісні взаємодії). До основних теорій відносять:

- Соціально-конструктивістський підхід П. Бергера і Т. Лукмана (праця 1966 р. «Соціальне конструювання реальності»).
- Етнометодологічний підхід Г. Гарфінкеля (праця 1967 р.).
- Драматургічний інтеракціонізм І. Гофмана (праця 1959 р.).

Таким чином, гендерна структура суспільства на мікрорівні стосується гендерних ідентичностей («програвання» сценаріїв маскулінності або фемінності).

Натомість, на макрорівні – інституцій. Причому усі суспільні інститути вважаються гендерованими (тобто, у них «вписані» певні правила поведінки, часто неформальні, щодо того, яке місце займають жінки і чоловіки та які ролі від них очікуються). Ці проблеми, як правило, вирішували чоловіки. Проте, за останні століття статус жінок помітно змінився. Те, що ми

зараз сприймаємо як данність для жінок – можливість навчатися в університеті, право на спадок, виборче право, працевлаштування на ринку праці, репродуктивне планування тощо – виборювалося протягом довгих років у різних країнах світу. Якраз фемінізму–явищу малознаному і «страшному» для більшості суспільства – слід завдячувати у такому прогресі.

Фемінізм – соціальна теорія і критика патріархату як несправедливого суспільного устрою та рух, який бореться за подолання гендерної дискримінації та несправедливості. Фемінізм – це боротьба за рівні права і можливості жінок і чоловіків. Нічого радикального як для сучасного часу – 21 століття, типовий ліберальний напрямок суспільної думки. Водночас фемінізми бувають різні – це не тільки ліберальна течія. А й соціалістична (або марксистська), психоаналітична, радикальна, сепаратистська та інші. Є «чорний» фемінізм, латиноамериканський, екофемінізм, мусульманський, фемінізм третього світу тощо. Фемінізм розглядають, беручи до уваги різноманітні культурні контексти, економічні, політичні і соціальні умови. Тому слід говорити вірніше про фемінізми, а не про одне явище.

Прийнято (зокрема, на Заході) виділяти так звані три хвилі фемінізму – етапи боротьби жінок за свої права. Важливо зазначити, що фемінізм – не лише для жінок і про жінок, він також зачіпає чоловіків і не відбувся би без участі чоловіків, особливо на початку боротьби. Наприклад, британський економіст і філософ Джон Стюарт Мілль у праці «Про підпорядкування жінки» (1861) писав, що «законодавча підтримка підпорядкування однієї статі іншій — шкідлива і є однією з головних перешкод на шляху до загальнолюдського удосконалення». А у 1867 році він представив у парламенті петицію на користь виборчих прав жінок.

Чоловіків, які борються поряд із жінками за гендерну рівність, називають феміністами або профеміністами. Профеміністичний чоловічий рух – явище, яке існує не один десяток років у західних країнах. Активісти та інтелектуали переконані, що патріархат і жорсткі гендерні ролі – це те, що гнітить усіх незалежно від статі. Боротьба за права жінок протягом тривалого часу має хвилеподібний рисунок.

Перша хвиля – це боротьба жінок за базові права – право голосу, право на освіту, працю, успадкування власності тощо. Вважається, що перша хвиля тривала до другої світової війни.

На інтелектуальному та ідеологічному рівнях відправний пункт наступного етапу боротьби («другої хвилі») – відома праця французької філософині Сімони де Бовуар «Друга стаття» (1949). Представниця екзистенціалізму, соратниця Сартра переосмислює статус жінки у різних суспільствах як «іншої» по відношенню до чоловіка.

Друга хвиля фемінізму буває розмаїттям проблематики. Вихід жінок на ринок праці, гідна оплата праці, неоплачувана домашня праця, соціальна підтримка з боку держави – далеко не все. «Особисте є політичним» - відомий слоган активісток, які піднімали на політичний порядок денний

питання насильства проти жінок, як у сім'ї, так і робочому середовищі. «Моє тіло – моє діло» - стверджували феміністичні організації, які боролися за право на безпечний і легальний аборт, контрацептивні засоби, тобто, контроль над власною репродуктивною поведінкою. Міжнародні жіночі організації здійснювали активну пропандупроводили активну пропандисьтську особливо у країнах третього світу, боролися із традиціями, які шкодили здоров'ю жінок та наражали їх на смерть – так зване «жіноче обрізання», «вбивство честі», закидання каміннями жінки у випадку зради тощо.

Андреа Дворкін критикує традиції відтворення жіночої краси – починаючи від бинтування ніг у Китаї, закінчуючи сучасною косметичною індустрією. Заради вписування у норму суперфемінності, сексуальності, бажаності для чоловіків жінки готові на все, адже «мода потребує жертв».

Третя хвиля – це так званий постфемінізм, певне розчарування у «старих» методах боротьби, акцент ставиться радше на питанні ідентичностей, індивідуальному супротиву, а не вписуванню у систему.

Список використаних джерел:

1. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів [Електронний документ] К., 2014. 65 с.
2. Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. К.: Критика, 2013. С. 61-75.
3. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи // Основи теорії гендера: Навчальний посібник. К.: КІС, 2004. С. 157-181